

Grootgrondbezitters te Escharen en omgeving

dr. J. Belonje
Postbus 107, 1800 AC Alkmaar

Escharen is een plaats in Brabant in het Nederambt van Cuijk waaraan maar op zeer bescheiden wijze aandacht is besteed door geografen of geschiedkundigen, want noch de deskundige A.J. van der Aa in zijn *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden* noch de steeds zo goed geïnformeerde pastoor L.H.Chr. Schutjes in diens *Geschiedenis van het Bisdom 's-Hertogenbosch*, (1) maakte melding van enige vestiging van omvang te dier plaatse die bijzondere aandacht waardig zou zijn. Ook de toonaangevende periodieken *Taxandria* en *De Brabantse Leeuw* laten ons in dezen ten enenmale in de steek.

Niettemin valt er op dit terrein toch nog wel het een en ander te berichten, hetwelk tot dusverre niet of nauwelijks aandacht heeft verkregen waarom dit hier moge volgen.

Te Den Haag verscheen op 3 mei 1703 voor notaris Cornelis den Haan senior 'Vrouwe Aletta Boll, weduwe van zaliger de Heer en Meester Johan Ruijl, woonachtig te Haarlem' om een testament te maken. (2) Haar man behoorde tot de familie Ruijl, die het kasteel De Hatert in bezit heeft gehad, die in Den Bosch heeft gewoond en bijna erfelijk het belangrijke en zeer lucratieve rentmeesterschap had over de Domeinen en Geestelijke goederen van Grave en de Lande van Cuijk. De rentmeester Johan Ruijl overleed in maart 1739 en werd te Grave in de Grote kerk begraven. Peter Ruijl, insgelijks rentmeester, kocht de Hatert op 28 februari 1693, gehuwd zijnde met G. Cuijper van Holthuijsen, en een eerdere Mr. Johan, eveneens rentmeester, werd daar al genoemd in maart 1633. De Haarlemse Mr. Johan nu behoorde ter plaatse tot de regering; (3) hij is naar alle waarschijnlijkheid de zoon geweest van een naamgenoot, de stadspensionaris, over wie verklaard werd 'd Heer Pensionaris Ruijl subitelyck uut dese werelt te haelen door een pleuris daeraen sijn E., naar eenige weynige daegen sieckte, op Dingsdach voorleden 16 juni (1654) 's morgens is overleden'. (4)

Uit het al genoemde testament blijkt, dat Vrouwe Aletta Boll nog een eerdere maar toen besloten uiterste wil had gepasseerd te zamen toen met haar echtgenoot en te Haarlem op 19 juni 1701 voor notaris Michiel de Keijser. De inhoud daarvan handhavende bepaalde de testatrice alleen en dus in 1703, dat haar na te laten goederen voor de helft fidei-commissair

verbonden moesten blijven, met verbod van detractie wegens 'legitieme, Falcidië- en Trebellianque portien'. (5) Daarbij schreef zij voor, hoe voor iedere staak van haar kinderen en kleinkinderen de verdeling van haar bezittingen zou uitvallen in een nominatieve opsomming van de zaken.

De eerste staak gold haar dochter Alida Ruijl, die getrouwd was met Philibert Vernatti baron van Carlton, oudste zoon van Louis Philibert, Ridder, en diens eerste vrouw, Anna de Vigny, dochter van de kapitein Isaack en van Johanna de Perponcher Maisonneufve. Hij testeerde ten huize van zijn voornoemde grootmoeder de Perponcher te Delft op 28 juni 1677; was in 1681 vendrig, ongehuwd en nog minderjarig; maar woonde getrouwd met Alida Ruijl te Utrecht in 1686. De vrouw moet te Wijk bij Duurstede overleden zijn, want voor haar hing aldaar in de kerk een rouwkas met de kwartieren *Ruijl*, *Boll* (moet zijn *De Vigny*), *Wijntgen* en *Colpers*, met bijschrift 'Obiit 13 junii 1705'. Uit dit huwelijk waren zes kinderen, over wie hierna meer. (6)

Voor deze *eerste staak* nu waren gereserveerd 'de ses morgen van de Hollantse Kempen, gelegen buijten de Grave. Item noch den halven Borgh over de Mase gelegen, voorts de ses morgen van de lage ofte natte Waeij Keinpen ende eijndelijk de erfpacht van Rijn Hermans van twee malder roggen jaarlijcks gaende uijt sijn hoff gelegen tot St. Huybert'.

De *tweede staak* gold de kinderen van dochter Anna Ruijl zaliger, die zij had uit haar huwelijk met 'den Heer Ziegenhiert'. In de genealogie zijn deze man en vrouw ongenoemd gebleven, maar het lijkt vrij zeker, dat hier bedoeld is een generatie uit het adellijke geslacht Ziegenhirt von Rosenthal. Voor deze staak namelijk werd door de erflaatster bestemd 'den Bouwhoff genaemt de Kraen met desselfs onderhorende landerijen en houtgewassen, item noch die hoff genaemt *Kouwenoot* ende noch de kamp gekomen van Aert Kluijten genaemt de Hooge Waeij kamp naest den hoff op *Kouwenoot*', terwijl in het testament de speciale clause werd opgenomen, luidende 'Voorts is haar Vrouwe Comparantes expresse wille en begeerte, dat alle goederen, die Johan Albert en Ernst Augustus Ziegenhiert voor hunne erfportie (behalve de voorgespecificeerde goederen in Gelderlandt gelegen) sullen competeren'. Deze laatste zin, die klaarblijkelijk onvoltooid is, wijst er merkwaardigerwijs op, dat deze gerechtigden tot het geslacht Ziegenhirt von Rosenthal hebben behoord blijkens de aan de eerstgenoemde zoon toegekende voornamen van Johan Albert. Mogelijk waren zij dus nazaten van de Rijksridder Conrad von Rosenthal uit een van diens

huwelijken, hetzij met Geertruijd Comijns hetzij met Anna Maria van de Wall. (7)

De *derde staak* betrof haar zoon Pieter Ruijl. Voor hem bestemde zijn moeder 'de Boogaert, item het Nieuwe Bos nu voor een gedeelte bebout, noch het groot en kleyne Starrebos, item den bouwhoff op Koldenhuijse met de aengehorende landerijen voorts den kamp de Rijt, item de kamp den Hoogh gelegen onder Gassel, noch den Bouwhoff tot Holthaer neffens alle de erfpachts - landerijen, soo gelegen onder Overloon en Holthaer en Manhaer, soo als deselve op haer vrouwe Comparantes boeck sullen bevonden werden dat de pachtgelders aldaer jaerlijcks aen haer schuldich zijn'.

De *vierde staak* zou zijn die voor haar zoon Johan Ruijl en de portie voor hem moest bestaan uit 'Den Hoff genaemt Oosterbolt met de landerijen en plantagien daer toe behoorende, Item noch den Kamp gelegen in den Horst voorts den Kamp dewelke de Vrouwe Comparante van Otto van Elderen heeft overgenomen ende noch het kampken de Bickelkamp ofte de Rijckwiël'.

Een *viijfde staak* werd die voor haar opvolgende zoon Cornelis Ruijl en voor hem werd gereserveerd het grondbezit bestaande uit 'de bouwhoff de Middelbolt, met de landerijen en plantagien daer onder gehorende, ende noch den bouwhoff de Westerbolt met de landerijen daer onder gehorende'.

Ten laatste kwam de *zesde staak*, die gemaakt werd voor het jongste kind, erflaatsters dochter Beatrix Ruijl. Het grondbezit dat hier werd vastgesteld, bestond uit 'haer Vrouwe Comparantes plaets gelegen tot Heemstede, met het lant dat daer onder behoort, neffens het jacht met alle de visnetten ende het geen dat daer meer toebehoort, Item de thuijn gelegen in de Poullaen buiten Haerlem zijnde vrij erf, ende sal haer Ed: bovendien hier bij noch hebben twee lijfrenten tharen lijve staende als eene van tachtich guldens jaerlijcx, op 't gemeene lants Comptoir binnen Haerlem vervallende den 30.october ende d'andere van 50 guldens jaerlijcx op de Thesaurie van Haerlem, vervallende den 18 November'. (8)

Een gedetailleerde verdeling van losse goederen volgde eindelijk nog met de opsomming van een serie legaten en een aanwijzing van een tweetal executeurs-testamentair, bijzonderheden die hier korthedshalve onvermeld kunnen blijven.

Het hier al eerder (staak 1) genoemde echtpaar Vernatti-Ruijl heeft vier kinderen gehad, onder wie de zusters Aleyda Adriana (de echtgenote van ds. Louis Timon Piélat, predikant te Berlicum en te Nijmegen, gedoopt te Rotterdam op 4 juni 1691 en overleden te Zaltbommel op 20 mei 1750, zoon van Philibert en Johanna

of Jeanne Vernatti) en Anna Albertina. Laatstgenoemde, die in 1693 geboren was, woonde te Amsterdam en overleed ongehuwd in Den Haag op 8 mei 1761. Blijkens het register der collaterale successie, (9) liet zij, behalve een aandeel in enige obligatiën, diverse landerijen na, gelegen onder Escharen, St. Hubert en Grave (alles fidei-commissair verbonden) en waren haar erfgenamen de kinderen van haar reeds vooroverleden zuster Aleyda Adriana Vernatti, zijnde toen Mr. Pieter Piélat, Willem Lodewijck Piélat en Lodewijk Timon de Kempnaer, enig kind van Beatrix Albertina Piélat 'hebbende de overledene overigens geen broeders of zusters kinderen nagelaten'. (10)

Nog eer de fidei-commissiën op grond van de Napoleontische Wetgeving verdwenen waren, hebben de gezamenlijke erfgenamen van het nog verbonden bezit, nu in een verre graad, van zich doen spreken. Dat was door de zojuist genoemde Ludovicus Timon de Kempnaer. Hij was de zoon van Mr. Johan, kanunnik in het Kapittel van Sint Pieter te Oirschot, Commissaris van de Ammunitie van Oorlog en Griffier van de Raad in de Leenhove van Brabant en Overmaze, en van Beatrix Albertina Piélat, de tweede vrouw met wie Mr. Johan te Scheveningen was getrouwd op 26 juli 1750, geboren te Berlicum in 1714 en overleden te 's-Gravenhage op 8 april 1758, dochter van Ds. Ludovicus Timon en van Aleijda de Vernatti en weduwe van Gerard van Minninghen.

Ludovicus Timon de Kempnaer was geboren in Den Haag op 2 augustus 1752; als 'Haga Batavus' promoveerde hij in de Rechten te Leiden op proefschrift *De Eo quod moris et consuetudinis est in Belgio circa pacta inter futuros conjuges*. Te Alkmaar werd hij schepen in 1781/2; tot raad in de vroedschap werd hij benoemd in 1779; bij schrijven van de Staten van Holland werd hij afgezet op 11 oktober 1787; tot Hoofdingeland van de Zijpe en Hazepolder werd hij aangesteld op 7 april 1796; benoemd werd hij tot Generaal-Meester van de Munt en tot lid van de Nationale Vergadering. Een portret is van hem bekend. Hij is daarna Vrederechter geworden in het Kanton Purmerend en hij overleed in die stad in het huis Peperstraat op 22 september 1812. In eerste huwelijk was hij getrouwd met Anna Elisabeth Blanckert, gedoopt te Boxtel op 13 juni 1759 en overleden te Alkmaar op 15 november 1776, daar begraven in de Grote kerk, kelder Zuider Kapel F. 1-6 op 22 november 1776, dochter van Steffen Blanckert en van Susanna van Daverveldt. Mr. L.T. de Kempnaer hertrouwde te Alkmaar op 22 mei 1781 met Maria Eva van Foreest, geboren aldaar op 13 maart 1760, overleden te Haarlem in haar huis aan het Spaarne no.171 wijk 2 op 22

oktober 1818, oudste dochter van jr. Mr. Dirk van Foreest en van Maria Wilhelmina Stoezak. (11)

In verband met 's mans belangen in en om Escharen heeft Mr. L.T. de Kempnaer voor Schepenen van Alkmaar een tweetal akten gepasseerd. De eerste was van 6 juni 1776. Daarbij verleende hij volmacht op de heer Pieter van der Lee, procureur in den Lande van Cuijk, om een aantal goederen te laten taxeren, alle fideï-commissair verbonden goederen, die door het testament van Vrouwe Aletta Boll, weduwe van de Rentmeester Johan Ruijl, uit haar boedel door het overlijden van Mr. Pieter Piélat op 4 mei 1775 te Nijmegen voorgevallen, op hem, comparant, en Ds. Martinus Rummerink, *nomine uxoris* Vrouwe Alida Adriana Piélat, waren aanbestorven. (12) Die bestonden uit: *'onder de Jurisdictie van Eschaeren, Lande van Cuijk de negende part in drie bouwhoven de Oosterbolt, de Westerbolt en Middelbolt genaamd met de landerijen en bosschen daar bij behoorende, voor zoo verre dezelve onder Eschaeren geleegeen zijn.* Item de negende part van zekere kamp de Horst genaamd. Nog de derde part van zekere kamp, de natte Waijen genaamd, onder de Jurisdictie der Stad Grave. De negende part van twee stukken in de Otto van Elderoms (!) kamp en het halve Kampke genaamd, Item de derde part in zekere kamp de Hollandsche; met een Ventje daarbij behoorende. Onder Sint Huijbert De derde part van twee malders rogge komende de pacht uit de goederen van Jan Nabers onder Sint Huijbert, Lande van Cuijk gelegen, jaarlijks gegolden. Onder Neder Asselt Ampte tusschen Maas en Waal De derde part van zekere kamp de Zuure Kamp of de Borcht genaamd'.

Blijkbaar bezaten de erven Ruijl ook vrije gronden, immers, dat vloeit voort uit de tweede akte, die Mr. L.T.de Kempnaer op 30 november 1776 voor hetzelfde college passeerde. Op die datum namelijk verleende hij volmacht op Mr. Willem Gerard van Oijen, de toenmalige Ontvanger van de Gemenelands-Domeinen over de Stad Grave en Lande van Cuijk, om voor hem ondershands te verkopen én te leveren het perceel de Laegen Waykamp, zijnde een weiland groot ongeveer 5 Hollandsche morgen, gedeeltelijk onder de jurisdictie der stad Grave en gedeeltelijk onder het dorp Eschaeren. (13)

Rest ten slotte de vraag, waar lagen nu precies die bezittingen onder Escharen?

Oudere kaarten wijzen ons in dezen de weg. Van grote betekenis is dan het tijdens de inlijving bij Frankrijk door de 'géomètres' J. Vesters en J.A. Knaap vervaardigde en naderhand door de laatste hunner 'geacheveerde' oorspronkelijke kadastrale plan

dier gemeente en dit te zamen met de bijbehorende kadastrale documentatie. (14) Ook het oudste blad 's-Hertogenbosch' no. 45 van onze zg. Stafkaart, editie 1852, naar de militaire verkenningen van 1836-1838, schaal 1:50.000, geeft uitsluitel: daar vindt men *Op de Boll* en ten noorden daarvan *Kouwe Oort* met een langwerpige-vierkant en omgracht perceel dat wijst op een plaats waar een aanzienlijk huis moet hebben gelegen in eerdere tijden. Men zie ook het blad 'Grave', no. 571 van de Chromo-Topografische Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, schaal 1:25.000.

Ik moge hier mijn mededelingen besluiten met de wens, dat Escharen in de toekomst wat meer aandacht zal mogen krijgen.

NOTEN

1. Zie respectievelijk IV, Gorinchem 1843, bldz. 225/6 en III, St.-Michielsgestel 1872, bldz. 617 evv.
2. Gemeente-archief 's-Gravenhage inventaris deel 997, fol.o 224-228.
3. Jhr. Mr. A.F.O. van Sasse van Ysselt, *De Voornamen Huizen en Gebouwen van 's-Hertogenbosch*, bldz. 545/6; *Taxandria* XXXIII, 1926, bldz. 112 en 128.
4. R. Fruin, *Brieven van Johan de Witt*, Amsterdam 1906, bldz. 191.
5. Kortingen uit het Romeinse recht (*Corpus Iuris Civilis*).
6. Mr. P.C. Bloys van Treslong Prins, *Gedenkwaardigheden*, Utrecht, 1919, bldz. 393.
7. Zie *Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Adelligen Häuser Alter Adel und Briefadel* XXII, 1930, S. 693 en *Nederland's Adelsboek* XLIII, 1950, bldz. 361.
8. G.H. Kurtz, *De Straat waarin wij in Haarlem wonen*, Haarlem 1965, bldz. 109 en 115.
9. *De Nederlandsche Leeuw*, XXXI, 1912, kol. 116.
10. *De Wapenheraut*, I en II, 1897/8, passim.
11. *Nederland's Patriciaat*, XXXIX, 1953, bldz. 152/3 en 162.
12. Oud-rechterlijk archief Alkmaar, deel 325, akte no. 169.
13. Als voren, deel 325 akte no. 175.
14. Ing. P.S. Teeling, *Landmeters van de Kadastrering van Nederland*, 's-Gravenhage, 1984, bldz. 179 en 250.